

KIRGIZ ATASÖZLERİNDEN SEÇMELER

Kemal ALYILMAZ*

Tıpkı deyimler, alkışlar (dualar), kargışlar (beddualar)... gibi “dillerin kalıplaşmış anlamlı öğeleri” içinde yer alan atasözleri, ait oldukları dillerin gelişim süreci ve kullanım alanları içinde çok az değişime uğrarlar. Bu sebeple atasözleri hem ait oldukları dillerin yapısı, söz varlığı, lehçe, şive ve ağızları arasındaki ilişki hakkında hem de onu meydana getiren milletin duygusu, düşüncesi, yaşayışı ve inancı hakkında geçmişten geleceğe bilgi taşırlar.¹ Bu düşünceden hareketle biz de Kalen CETMİŞBAYEV ve Raşit MASIRAKUNOV’un birlikte hazırladıkları Sancıra Sanatı (Bişkek, 1994) adlı eserde yer alan ve Kırgız Türkleri tarafından çok kullanılan atasözlerinden bir kısmını Türkiye Türkleri’nin ve konuya ilgi duyanların istifadesi için yayına hazırladık:

Agadan akıl, iniden ızaat küt

Agabeyden akıl, küçük kardeşten açıklama bekle.

Aç itge tamak bersen, tok it kanşılایt.

Aç köpeğe yemek versen, tok köpek kan döker.

Acıkkan it tayaktan kaçpayt.

Aç köpek dayaktan kaçmaz.

Darakıtı cer kögörtöt,

Erdi el kögörtöt.

Ağacı toprak (yetiştirir),

Yiğidi halk yetiştirir.

Akılmandar as süylöyt.

Akıllı insanlar az konuşur.

Estüü kişi, öz katasın özü sezet

Akıllı insan kendi hatasını kendi hisseder

Akıl adam küzgüsü.

Akıl insanın aynasıdır.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Lehçeleri Edebiyatları Bölümü.

¹ Cengiz Alyılmaz, Uygur Atasözleri ve Deyimlerinden Seçmeler, Erzurum, 1995, s. III.

**Akıl menen miñdi,
Kol menen birdi ceñesin.**
Akıl ile bin (kişi)yi,
El ile bir (kişi)yi yenersin.

**Akılduu kasından korkpo,
Kem akıl dosundan kork.**
Akıllı insandan korkma,
Akılsız dostundan kork.

Akılduu baştın altımış kolu bar.
Akıllı başın altmış kolu var.

**Akılmandıq bar cerde,
Akıykat bar, calgan çok.**
Aklın hakim olduğu yerde,
Gerçek var yalan yok.

**Akmaktan akıl suroğança
Sokurdan col sura.**
Akılsızdan akıl danışmaktansa,
Körden yol sor.
**Altın alba alkış al,
Altın-cersiyi, alkış-el sıyı.**
Altın alma, hayır dua al,
Altın yer hediyesi, hayır dua el hediyesi.

**Ene-aña maktagan kızdı alba,
Koşuna maktagan kızdan kuru kalba.**
Anne ve babanın övdüğü alma
Komşunun övdüğü kızdan geri kalma.

**At tandogo çaştı ciber,
Kız tandogo kartı ciber.**
At seçmeye genci,
Kız seçmeye ihtiyarı gönder.

**Attı kulun çağında,
Ayaldı kız çağında al.**
Atı tay vaktinde,
Hanımı kız vaktinde al.

Ay tündö kerek, akıl kündö kerek
Ay gecede, akıl her günde gereklidir.

Ayazduu cılda alma köp,
Caanduu cılı kölmö köp.
Ayazlı yılda elma çok (olur),
Yağmurlu yılda su çok olur.

Ata boldum dep maktanba,
Adam boldum dep maktan.
Baba oldum diye değil,
Adam oldum diye övün.

Atadan cakşı tuulsa, elinin kamın ceer,
Atadan caman tuulsa, elinin malın ceer.
Babadan iyi evlat törese halkının gamını yer (çeker),
Babadan kötü evlat törese halkının malını yer.

Atası ekkendi, balası orot,
Babanın ektiğini çocuğu biçer.

Kürkürüp kelgen coondan,
Külündöp kelgen coo caman.
Bağırarak gelen düşmandansa
Gülüp gelen düşman kötüdür.

Oldokson cigit oru çaldan murun ölüt
Beceriksiz kişi hasta ihtiyardan önce ölür.

Bilbeymin debe üyrönöyün de.
Bilmiyorum deme, öğrenirim de.

Bir ata on balanı bagaar,
On bala bir atanı taalar.
Bir baba on çocuğa bakar.
On çocuk bir babaya bakamaz.

Bir tacrıba, min keneşten öydö.
Bir tecrübe bin nasihatten iyidir.

Biröös buyruguna,
Tülkü kuyruguna,
Cigit cürögnö,

Cardı bileğine işenet.

Biri buyruğuna,
Tilki kuyruğuna,
Yiğit yüreğine,
Fakir bilgisine inanır.

Kuru kolga kuş konboyt.

Boş ele kuş konmaz.

Canıñdı bersen de

Sırındı berme.

Canını versen de

Sırrını verme.

Balandın ıymanın caşman tile,

Çonogondo tilesen keç bolup kalat.

Çocuğun için küçük yaşta iman dile,
Bütyünce dilersen gecikmiş olursun.

Çon iş bitüröm desen,maydadan başta

Çok iş bitireyim diyorsan az olandan başla.

Köp oylop, cakşı stülö-nuska bolsun,

Surasa coobuñ dağı kıska bolsun.

Çok düşün güzel söyle örnek olsun
Sorulursa cevabın kısa olsun.

Çirigen taktayga mık kağılbayt,

Çürük tahta çivi tutmaz.

Tamçı sel bolboyt,

Duşman el bolboyt.

Damladan sel olmaz

Düşmandan dost olmaz.

Dardıñ bolso bolsun,

Karızın bolbosun.

Derdin olursa olsun,

Borcun olmasın.

Töö soygun, ečki soygondon et suraptır.

Deve kesen, keçi kesenden et ister.

**Tiken külün koruyt,
Aarı balın koruyt,
Caman malın koruyt,
Cahşı aarın koruyt.**
Diken gülünü korur,
Aarı balını korur,
Kötü malını korur,
İyi namusunu korur.

Til elçinin kılıcı.
Dil elçinin kılıcıdır.
**Alkış algan arı bas,
Kargış alban carı bas.**
Dua alan bitap düşmez,
Beddua alan hayır görmez.

**Oylop süylösön alkış alaar,
Oyloboy söylögön kargışka kalaar.**
Düşünüp konuşan hayır dua alır;
Düşünmeden konuşan beddua alır.

Kol iştese, cürök süynöt,
El çalışır, ytrek sevinir.

**Erte turgan közün açıp, oozun ürtet,
Keç turga oozun açıp, közün sürtet.**
Erken kalkan gözünü açıp, ağzını temizler,
Geç kalkan ağzını açıp, gözünü temizler.

**Üy satın alsañ koşunanı sura,
Cer satın alsañ suusun sura.**
Ev satın alırsan komşunun (öğren),
Toprak satın alırsan suyunu öğren.

**Akikat otko küyböyt,
Suuga çökpöyt.**
Gerçek ateşte yanmaz;
Suda batmaz.

**Gülsüz bakka bulbul kelbeyt,
İştebesen eç kim berbeyt.**
Gülsüz bağa bülbül gelmez;
Çalışmazsan kimse vermez.

**Kün uzarsa iş köp,
Tün uzarsa tüş köp.**
Gün uzarsa iş çok (olur);
Gece uzarsa rüya çok (olur).

Arkandın uzununu, sözdün kıskası cakşı.
Halatın uzununu, sözün kıskası güzeldir.

Aram emgek-açuu, adal emgek-tattuu.
Haram iş acı, helal iş tatlı olur.

**Ayban tayak cegen cerin unutsa da,
Tamak cegen cerin unutbayt.**
Hayvan dayak yediği unutsa da,
Yemek yediği yeri unutmaz.

Kündö kelgen konoktun kadırı çok.
Her gün gelen misafirin kıymeti olmaz.

Ar bir baştın oorusu ar başka.
Her başın ağrısı başka olur.

**Eki kuzgun talaşsa,
Bir kargaya cem bolot.**
İki kuzgun dövüşse,
Bir kargaya yem olur.

**Adamdı ekin nerse kartaytpayt tezi,
Biröö cakşı mimöz, ekinçisi cakşı söz.**
İnsanı iki şey yaşlandırmaz:
Biri iyi ahlâk, ikincisi iyi söz.
**İş baştaganda maktanba,
Maktağın bütüp catkanda.**
İşe başlamadan övünme,
İşi bitirince övünürsün.

Emgekten kaçpa, rızkındı çaçpa.
İşten kaçma, rızkını saçma.

Cakşı adamdın açuusu bar, kegi çok.
İyi adamın siniri var ama kini yok.

**Cakşı kündö dostor süyünöt,
Caman kündö duşman külöt.**
İyi günde dostlar sevinir;
Kötü günde düşmanlar güler.

**Cakşı maktanıp esebin tabaar,
Caman maktanıp katının sabaar.**
İyi hesabından övünür,
Kötü kadını dövdiğünden övünür.

Cakşı koşunañ böksör-bögön kazmañ
İyi komşun bitmez hazinendir.

**Cakşı uul üy turguzat,
Caman uul üy buzat.**
İyi oğul ev yapar,
Kötü oğul ev yıkar.

**Ayaldın cakşı-camanı,
Konok kelgende bilinet.**
Kadının iyisi kötüsü,
Misafir geldiğinde belli olur.

**Ayaldın cakşı-camanı,
Erinin kiyinişinen boykolot.**
Kadının iyi ya da kötüsü,
Kocasının giyiminden belli olur.

**Öz elinin başı bolboson da,
Sayındagı taşı boloyun.**
Kendi halkımın lideri olmasan da,
Her taşından biri ol.

Öz nebsini ceñen baatır.
Kendi nefsinin yenen kahramandır.

Özündü maktaba, özgölör maktasın.
Kendini övme, bırak başkaları övsün.

**Kılıç menen korkutup alalbagandığındı,
Tilin mene cibitip almaga bolot.**
Kılıç ile korkutup alamadığını,
Dil ile kolayca alabilirsin.

Kitepten tamga izdebe, oy izde.
Kitaptan harf değil, fikir izle.

Korkoktun közü çoñ, akmaktın sözü çoñ.
Korkağın gözü, akılsızın sözü büyük (olur).
Kadııındı bilgin kelse,
Koşunandan karız sura.
Kadir kıymetini bilmek istersen,
Komşundan borç iste.

Baştın körkü, cüz,
Cüzdün körkü, köz
Oozun körkü, til
Tildin körkü, söz.
Kafanın güzelliği, yüz,
Yüzün güzelliği, göz,
Ağzın güzelliği, dil,
Dilin güzelliği, söz.

Kalem cazbayt, akıl cazat.
Kalem yazmaz akıl yazar.

Kalem karmagan kol kayır surabayt.
Kalem tutan el, iyilik (karşılık) beklemez.

Kursağın aç bolsodo,
Kulağın tınçbolsun.
Karnın aç olsa da,
Kulağın dinç olsun.

Caman körüp may bergençe,
Cağsı körüp suu bergin.
Kötüyü görüp ya verinceye kadar,
İyiği görüp su ver.

Caman ayaldın bıcağı eköö,
Biröö-kolonda, biröö oozunda.
Kötü kadının iki bıcağı var:
Biri elinde, diğeri ağzında (dilinde).

Camanga sııındı aytpa,
Sııındı açsan da çınındı aytpa.

Kötüye sırrını söyleme,
Sırrını söyleyen de doğrusunu söyleme.

**Caman ayaldın tili uzun,
Cakşı ayaldın kolu uzun.**
Kötü kadının dili uzun,
İyi kadının kolu uzun (olur).

**Karışkırdın oylogon-arandık,
Koydun oylogonu-amandık.**
Kurdun düşüncesi haramlık,
Kuzunun düşüncesi rahatlık.

Kuřtun tilin kuş bilet.
Kuş dilini kuş bilir.

**Öğüz münüzünün tutulaar,
Adam sözünön tutulaar.**
Öküz boynuzuyla,
Adam sözüyle tutulur (belli olur).

**“Öldüröm” degenden korkpo,
“Ölöm” degenden kork.**
“Öldürürüm” diyenden değil,
“Ölürüm” diyenden kork.

Ömrü camandın, ölümü caman.
Ömrü kötü olanın, ölümü de kötü olur.

Ömür-ot: baştaşı calın, bütüşü kül.
Ömür ateşi: başlangıcı sade, bitişi kül.

**Akça süylöp turgan cerde,
Adilettik ıylap turat.**
Paranın söze hükmettięi yerde,
Doęruluk aęlar gezer.

**Irahat izdesen azaptan korkpo,
Kubanç izdesen kaygısına korkpo.**
Rahatlık istersen azaptan korkma,
Kıvancı istersen kaygıdan korkma.

Tan azandan tursan, ırısından kuru kalbaysın.
Sabah ezanında kalkarsan, rızkından geri kalmazsın.

Süyüü, baatırdı da cenet.
Sevgi yiğiti de yener.

Aytaar sözdü ayt,
Aytpas sözdön kayt.
Söylenecek sözlü söyle,
Söylenmeyecek sözden uzak dur.

Ayılğan söz akıl bolsa,
Ukkan kulak makul bolot.
Söylenen söz mantıklı olursa,
Kulak onu hemen algılar.

Aytsan tilin küyöt,
Aytpasan için kütyöt.
Söylesen dilin (yanar),
Söylemesen için yanar.

Söz kuş sıyaktuu,
Uçursan kayra konbayt koluna.
Söz kuş gibidir,
Uçtu mu bir daha eline konmaz.

Sözdün atası ır, katası çır.
Sözün atası şiiir, hatası sinir.

Adeptüü bala ata-enesin maktataar,
Edepsiz bala ata-enesin kaştatat.
Terbiyeli çocuk anne-babasını övündürür,
Terbiyesiz çocuk anne-babasını dövündürür.

Tuzakçı özü körünböyt,
Cemin gana körsötöt.
Tuzak kuran kendini göstermez,
Yalnızca yemini gösterir.

Ömürdü boloyun desen, meerimdüü bol.
Uzun yaşamak istiyorsan nazik ol (sakin).

Akim boluş onoy, adam boluş kıyın.
Vali olmak kolay, adam olmak zordur.

Camgır caasa-cer-tok,
Egin ekse-el tok,
Bulak aksa-köl tok,
Engek etse-er tok.
Yağmur yağsa yer tok.
Ekin ekse, halk tok.
Çeşme aksa göl tok,
Çalışırsa yiğit tok.

Calgız aarı carıtıp bal cıynabas.
Yalnız arı gerektiği kadar bal yapamaz.

Calgızdın kolunan kel begen,
Caamı curttun kolunan kelet.
Yalnızın elinden gelmeyen,
Tüm milletin elinden gelir.

Karıgan it beker ürböyt.
Yaşlanan köpek bedava havlamaz.

Erdin asılı küçünön bilinet,
Ayaldın asılı işinen bilinet.
Yiğit gücünden (bilinir),
Hanım işinden bilinir.

Er cigittin atı cakşı bolsa bir bakıt,
Algañ carı cakşı bolsa min bakıt.
Yiğitin atı iyi olsa bir mutluluk,
Aldığı kadın iyi olsa bin mutluluk.

KAYNAKÇA

- ALYILMAZ, Cengiz, Uygur Atasözü ve Deyimlerinden Seçmeler, Erzurum, 1995.
CETMİŞBAYEV, Kalen – MASIRAKUNOV, Raşit, Sancıra Sanatı, Bişkek, 1994.
YURTBAŞI, Metin, Sınıflandırılmış Atasözleri, Özdemir Yayıncılık, Ankara, 1994.